

MACIEJ JOŃCA

Akademia Łomżyńska, Polska

Academy of Lomza, Poland

e-mail: mjonca@al.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-4982-8936>

KATARZYNA JAWORSKA-BISKUP

Uniwersytet Szczeciński, Polska

University of Szczecin, Poland

e-mail: katarzyna.jaworska-biskup@usz.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6696-3078>

Utwór literacki jako instrument wykładni prawa. Rudolf von Jhering, Josef Kohler i Leon Piniński o „wyroku” Porcji w *Kupcu weneckim* William Shakespeare’a

„For, as thou urgest justice, be assured
Thou shalt have justice more than thou desir’st”.

William Shakespeare, *The Merchant of Venice*, 4.1

Wprowadzenie

W ostatnich latach można zaobserwować w piśmiennictwie polskim wzrost zainteresowania badaniami prowadzonymi w nurcie *Law and Literature*¹. Opatrzony angielskojęzyczną etykietą trend przywędrował do nas ze Stanów Zjednoczonych,

¹ Szerzej na temat kształtowania się tego nurtu badań: J. Kamień, *Prawo i literatura jako kierunek filozoficznoprawny*, Gdańsk – Warszawa 2024, s. 47–59. O istocie tych badań i ich stanie w Polsce: K. Werstermark, „Muszę się trzymać prawa...”. *Kultura prawna w twórczości Juliusza Słowackiego*, War-

jego narodziny badacze lokują u schyłku XIX wieku², zaś apogeum datują na lata 70. XX wieku³. Autorzy identyfikujący się z tym kierunkiem zastanawiają się zwykle nad następującymi zagadnieniami: jak prawo jest ukazywane w literaturze, czy prawo może być badane jako literatura oraz w jakim stopniu literatura bywa obecna w prawie⁴. Dogmatyzacja i abstraktywizacja współczesnego polskiego piśmiennictwa prawniczego oraz ryzyko spłyconego spojrzenia na „mniej ważne” źródła literackie sprawiają, że publikacje poświęcone obrazowi prawa w literaturze traktowane są niekiedy jako rodzaj badawczej ekstrawagancji. Niesłusznie.

Niniejszy tekst odnosi się do sporu pomiędzy dwoma gigantami niemieckiej myśli prawnej: Rudolfem von Jheringiem i Josefem Kohlerem. Do polemiki, która odbiła się szerokim echem w prawniczym półświatku Europy, nigdy by nie doszło, gdyby nie zamiłowanie obu badaczy do Shakespeare’a. Na gruncie polskim do dyskusji najszerzej odniósł się Leon Piniński⁵. Wszyscy wymienieni uczeni, debatując nad fragmentem sztuki *Kupiec wenecki* (ang. *The Merchant of Venice*), poruszyli zagadnienia dotyczące historii prawa, filozofii prawa i jego dogmatyki. Celem opracowania jest zatem, po pierwsze, wykazanie, że idea stawiania źródłem literackim pytań o charakterze fundamentalnym dla prawa może mieć inny rodowód, niż twierdzą badacze zza oceanu; po drugie, dowiedzenie, że w tekstach z pozoru dla historyka prawa „nierелеwantnych” zachowało się wiele unikatowego materiału do badań nad prawem.

1. Fabuła

Przed ustaleniem istoty sporu między XIX-wiecznymi jurystami warto przypomnieć główne wątki fabuły *Kupca weneckiego*. Otóż wenecki szlachcic Bassanio marzy

szawa 2023, s. 22–25. Tłumaczenia tekstów oryginalnych pochodzą od autorów, o ile nie zaznaczono inaczej.

² I. Brown, *Law and Lawyers in Literature*, Boston 1882.

³ Jako punkt zwrotny wskazywane jest ukazanie się monografii: J.B. White, *The Legal Imagination*, Chicago 1973.

⁴ J. Kamień, *Prawo i literatura...*, s. 75–117.

⁵ Na temat życiorysu i różnych aspektów działalności Leona Pinińskiego pisali: B. Czech-Jezińska, *Profesor Leon Piniński – wybitny lwowski uczonego przelomu XIX i XX wieku* [w:] T. Guz, W. Bednaruk, M.R. Pałubska (red.), *Ius et Historia. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Markiewiczowi*, Lublin 2011, s. 169–192; M. Jońca, *Leon Piniński – historyk sztuki stworzony przez podróże* [w:] Z. Krawczyk, E. Lewandowska-Tarasiuk, J.W. Sienkiewicz (red.), *Aksjologia podróży*, Warszawa 2012, s. 176–198; R. Wiaderna-Kuśnierz, *Leon Piniński – profesor prawa rzymskiego na Uniwersytecie Lwowskim* [w:] J. Pisulińska, P. Sierżęga, L. Zaskilniak (red.), *Historia, mentalność, tożsamość*, Rzeszów 2008, s. 471–479; eadem, *Leon hr. Piniński (1857–1938) – prawnik, polityk, historyk sztuki, znawca literatury i kompozytor. Zarys biografii* [w:] S. Dorocki, P. Brzegowy (red.), *Przedwojenny Lwów i jego uczeni. Sylwetki – działalność naukowa – osiągnięcia*, Kraków 2016, s. 183–209.

o zdobyciu ręki pięknej i bogatej Porcji⁶. Aby stanąć w konkury, potrzebuje jednak pieniędzy, których nie ma. O wsparcie prosi swego przyjaciela, Antonia (tytułowy kupiec), ale ten nie może mu pomóc, ponieważ też nie dysponuje wystarczającym kapitałem. Koniec końców Antonio decyduje się pożyczyć pieniądze od żydowskiego lichwiarza Shylocka i godzi się, aby za zabezpieczenie posłużył funt mięsa z jego ciała. Mocą zawartej umowy Shylock zyskuje prawo do wycięcia ze swego dłużnika umówionej porcji mięsa w razie niespełnienia świadczenia⁷. Inwestycja okazuje się trafiona, ponieważ Bassanio zdobywa Porcję. Antonio nie dotrzymuje jednak terminu, co ściąga na niego śmiertelne niebezpieczeństwo.

Shylock domaga się spełnienia swego roszczenia przed sądem doży. Ten okazuje bezradność i już zamierza ogłosić odroczenie posiedzenia do momentu przybycia uczonego doktora z Padwy, kiedy na forum wkracza przebrana za mężczyznę Porcja, która przedstawia się jako „doktor praw Baltazar”. Doża z ulgą przekazuje jej prowadzenie sprawy. Kobieta próbuje łagodzić gniew Shylocka, proponuje mu spore pieniądze, apeluje do poczucia człowieczeństwa i miłosierdzia, ale wszystko na nic. Wtedy przystępuje do nieoczekiwanego ataku. Zezwala wierzycielowi wykroić funt mięsa z ciała dłużnika, lecz jednocześnie przestrzega go, że waga „zastawu” musi się zgadzać co do grama. Uprzedza również, że prawo do funta ciała Antonia nie obejmuje już jego krwi. Każda rozlana jej kropla będzie przeto traktowana jako złamanie warunków kontraktu.

Przestraszony Shylock zaczyna się wycofywać, ale to nie koniec niespodzianek, które przygotował dla niego „doktor Baltazar”. Przywołuje bowiem przepis, zgodnie z którym nastawanie na życie wolnego obywatela Wenecji zagrożone jest śmiercią i przepadkiem majątku na rzecz skarbu państwa. W tym momencie łowca staje się

⁶ Wątek ten przyciągnął dotychczas uwagę niewielu rodzimych badaczy. Jedną z pierwszych prac poświęconych prawnym zagadnieniom w *Kupcu weneckim* jest artykuł: Ł. Korporowicz, *Doktorzy prawa w dwóch angielskich komediach epoki renesansu*, „Studia Prawnicze KUL” 2014, t. 57, z. 1, s. 173–187.

⁷ L. Piniński, *Shakespeare. Wrażenia i szkice z twórczości poety*, t. II, Lwów 1924, s. 356. Autor dodaje do tego: „Temat ten był we Włoszech znaną popularną anegdotą, niewiadomo, o ile na jakimś fakcie prawdziwym opartą, którą uważano za charakterystyczny przykład żydowskiej chciwości i krwiożerczości” (ibidem). Sposób, w jaki Leon Piniński odniósł się do „problemu żydowskiego” obecnego w *Kupcu weneckim*, zostanie przedstawiony opracowaniu: M. Jońca, K. Jaworska-Biskup, *Nieudana desakralizacja makabreski. Leon Piniński o „cielesnym zastawie” w „Kupcu weneckim” Williama Shakespeare’a* („Annales UMCS, Sectio G” 2024, t. 71, z. 3, s. 87–107). Na temat problemu historycznoprawnej oprawy Szekspirowskiej fabuły pisali m.in.: Th. Niemeyer, *The Judgement against Shylock in the Merchant of Venice*, „Michigan Law Review” 1915, t. 14, z. 1, s. 20–36 (uznaje zgodność z prawdą historyczną); J. Hirschfeld, *Portia’s Judgment and German Jurisprudence*, „Law Quarterly Review” 1914, t. 118, s. 167–174 (zgłasza uwagi krytyczne). Filozoficznoprawne wątki obecne w *Kupcu weneckim* przybliża: J. Kamień, *Prawo i literatura...*, s. 227–256.

zwierzyną⁸. Ten, który zapamiętałe dążył do uśmiercenia swego kontrahenta, sam staje przed wizją utraty głowy. Historia kończy się jednak „dobrze”. Shylock zachowuje życie, chociaż cena ocalenia jest wysoka. Połowa jego majątku zostaje zajęta przez skarb państwa, a druga trafia w zarząd powierniczy Antonia. Narzucone warunki mają zostać utrzymane, o ile Shylock przyjmie wiarę chrześcijańską oraz dokona zapisu w testamencie na rzecz znenawidzonego zięcia oraz córki, która go porzuciła⁹.

2. Spór Kohlera z Jheringiem

W XIX wieku ocena wyroku Porcji¹⁰ stała się zarzewiem gwałtownej polemiki pomiędzy dwoma znanymi niemieckimi uczonymi. Debatę wszczął w 1883 r. Josef Kohler, którego oburzył fakt, że w rozprawie *Walka o prawo*¹¹ Rudolf von Jhering zrehabilitował Shylocka. Przedstawił go bowiem jako podmiot prawa, który słusznie wystąpił z uzasadnionym roszczeniem¹². Okoliczność, że Szekspirowska publika uznawała wniesioną przed sąd skargę za oburzającą i nieludzką, nie miała dla Jheringa znaczenia¹³. Pobudki lichwiarza i dyszącego żądzą zemsty intryganta (tak starał się ukazać Shylocka Shakespeare) uznał za nieistotne, ponieważ „prawda pozostaje prawdą nawet, gdy jednostka broni jej ze stanowiska swych własnych interesów”¹⁴. Żydowski kupiec stał się dla niego uosobieniem wszystkich ofiar prawniczych machinacji. W sposobie, w jaki potraktowano Shylocka przed sądem, Jhering ujrzał kompromitację całego systemu prawnego Wenecji¹⁵. Dał temu wyraz w emocjonalnym wywodzie:

⁸ Ze współczesnej perspektywy scena ta ma charakter tragiczny. Nie była taka jednak ani w zamierzeniu autora sztuki, ani w odbiorze większej części publiczności. Jej współczesna ocena jest natomiast jednoznaczna. Zob. np. A. Schütz, *Structural Terror: A Shakespearean Investigation* [w:] P. Goodrich, L. Barshack, A. Schütz (red.), *Law, Text, Terror*, Abingdon 2006, s. 71–92.

⁹ Treść sztuki za: W. Shakespeare, *The Merchant of Venice*, red. C. Watts, Stansted 2000.

¹⁰ Warto podkreślić, że na wyrok zapadły w sądzie weneckim trzeba patrzeć szerzej, niż to przedstawiają Jhering, Kohler i Piniński. Nie jest to bowiem tylko rozstrzygnięcie Porcji. O losie Shylocka decydują doża wenecki (akt łaski i grzywna) oraz Antonio (zapis powierniczy i testamentowy). Shylock zostaje ukarany przez całą chrześcijańską społeczność wenecką. Szerzej: M. Jońca, K. Jaworska-Biskup, *Nieudana desakralizacja makabreski...*

¹¹ Traktat powstał w oparciu o wykład inauguracyjny, który 11 marca 1872 r. Jhering wygłosił na uniwersytecie wiedeńskim. Zob. R. von Jhering, *Der Kampf um's Recht*, Wien 1872. W opracowaniu niniejszego przekładu polskiego wykorzystano: R. von Jhering, *Walka o prawo*, Petersburg 1894.

¹² Jhering porównuje Shylocka do innej postaci niemieckiej literatury, Michaela Kohlhaasa z powieści Heinricha von Kleista.

¹³ R. von Jhering, *Walka o prawo*, s. 60.

¹⁴ Ibidem, s. 59.

¹⁵ Ibidem, s. 61: „Tragiczność jego [Shylocka – M.J.] losu pochodzi nie stąd tylko, że mu odmówiono prawa, lecz stąd, że ten żyd wieków średnich wierzył, miał mocną jak skała wiarę w prawo,

I kiedy Shylock złamany pod ciężarem wyroku, w którym sąd pogardliwym dowiecipem zniósł jego prawo, i wystawiony na pośmiewisko, nie może utrzymać się na nogach i pada drżący na kolana, któż nie odczuje w tym obrazie, że poniżonym zostało prawo Wenecji, że nie żyd Shylock pełza po ziemi, lecz postać żyda średnio-wiecznego, tego pariasa w społeczeństwie, na próżno odwołującego się do ustawy?¹⁶

Kohler żywiłowo zareagował na wypowiedzi Jheringa. Ogłosił monografię zatytułowaną *Shakespeare przed sądem jurysprudencji*¹⁷, w której również dał upust swej złości. Pretensji nie brakowało. Oburzył się, po pierwsze, dlatego, że „jeden z najpotężniejszych naszych czasów” stworzył przez nieodpowiedzialną wypowiedź precedens niedopuszczalny i niebezpieczny. Nie potrafił zrozumieć, jak uczony tej miary co Jhering mógł napisać, że „Shylockowi, którego upadek my wszyscy czciliśmy dotychczas wiwatami lub radosnymi okrzykami, wyrządzono w istocie wielką niesprawiedliwość”¹⁸. Opinie tego rodzaju uznał za fantazmaty. Swemu adwersarzowi ironicznie wytknął „sędziowski temperament”¹⁹ i zarzucił błąd projekcji współczesnych wyobrażeń oraz modeli prawniczego myślenia na czasy przeszłe²⁰. Ponieważ „to niemożliwe, by osoba niebędąca prawnikiem osiągnęła wystarczające zrozumienie niuansów prawnych”²¹, Kohler poczuł, że musi jej to krok po kroku wyjaśnić. Z Jheringiem podjął walkę przy użyciu wszystkich dostępnych narzędzi (zacytował nawet jego własne prace na poparcie swojego punktu widzenia)²².

Ambicją autora *Walki o prawo* nie było oczywiście toczenie literaturoznawczych sporów. W poważnym teoretycznym studium zakwestionował model tworzenia

o którym wątpić nie wolno, któremu służą sędziowie, aż piorun katastrofy rozwiął tę wiarę i nauczył go, że dano mu, żydowi średniowiecznemu, prawo po to tylko, by go oszukać”.

¹⁶ Ibidem, s. 60. W zacytowanym fragmencie Jhering odnosi się do sceny, w której Shylock zostaje zmuszony do padnięcia na kolana i błagania o łaskę. W literaturze krytycznej dotyczącej *Kupca weneckiego* zwykle pomija się ten szczegół. Chodzi o następujące słowa Porcji: „Down, therefore, and beg mercy of the Duke” (4.1.361). Obecny na sali sądowej weneccjanin Gratiano dodaje: „Beg that thou mayst have leave to hang thyself” (4.1.362). Nie umknął on jednak uwadze niemieckiego badacza, który widzi w tym akcie (i słusznie) najwyższy wyraz upodlenia Shylocka.

¹⁷ Z dzisiejszego punktu widzenia dzieło to może się wydawać nieco „przegadane”. Przez siebie współczesnych i potomnych (wywodzących się, rzecz jasna, z tego samego środowiska naukowego) był jednak Kohler chwalony za swą „uniwersalność”. Zob. np. G. Spindel, *Josef Kohler. Bild eines Universaljuristen*, Heidelberg 1983; N. Gross, *Josef Kohler. Lebenspfade eines badischen Universaljuristen*, Karlsruhe 2009.

¹⁸ J. Kohler, *Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz*, Würzburg 1883, s. 3. Podobnie jak Jhering znalazł kolejnego bohatera literackiego, którego porównał do Shylocka: Leona Zembrzyńskiego z powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego *Morituri*. Niemiecki profesor korzystał z przekładu: I. Kraszewski, *Morituri*, tłum. Ph. Löbenftein, Leipzig 1878.

¹⁹ J. Kohler, *Shakespeare vor dem Forum...*, s. 4.

²⁰ Ibidem, s. 7.

²¹ Ibidem, s. 3–4, przyp. 3.

²² Ibidem, s. 53, przyp. 2.

i stosowania prawa kształtowany przez „podręczniki pandektowe”, a przy okazji wyparł się nauki swego byłego mistrza Georga Friedricha Puchty²³. Ten ostatni uważał m.in., że sędzia powinien być partnerem społeczeństwa w konfrontacji z aparatem państwowym²⁴. Rozstrzygające znaczenie przyznawał przy tego rodzaju zderzeniach zakonserwowanemu w zwyczajach duchowi ludowemu (niem. *Volksgeist*) oraz zasadzie słuszności (łac. *aequitas*)²⁵. Jhering utożsamiał porządek prawny z prymatem prawa stanowionego i nie pokładał nadziei w elastyczności sędziowskiego orzekania²⁶. W swoim traktacie zarzucił Friedrichowi von Savigny’emu szkodliwą i hamującą rozwój prawa niechęć do ruchu ustawodawczego, a Puchtę tyleż pozornie, co protekcyjnie rozgrzeszył za „romantyczne” podejście do zagadnień prawnych²⁷.

Kohler nie posiadał się ze złości²⁸. Jako były sędzia przekonany o prawotwórczej mocy orzecznictwa był zachwycony wyrokiem Porcji²⁹. Jego zdaniem gdyby Jhering w istocie miał rację, można by się poczuć tak, jak gdyby „w kufłu pływały paprochy odbierające całą przyjemność picia; prawnik mógłby się czuć tak samo niezadowolony, jak moralista, który w moralnym porządku świata odkrył poważną skazę lub też muzyk, który w świecie dźwięków słyszy dysonans”³⁰. Dalej poczynił uwagę: „rozumowanie oparte na logice musiało przeoczyć jakiś element prawny i tak jest w istocie. Pominiętym czynnikiem jest świadomość prawna sędziego, która nie rozwinęła się jeszcze w formę samoświadomości. Musi się przeto skryć za przebiegłymi sztuczkami”³¹. Porcji okazał Kohler sporo wyrozumiałości. Podkreślił: „jest to dobry wyrok, ale oparty na złych pobudkach, ale i tak lepszy taki wyrok, niż wyrok zły, ale

²³ R. von Jhering, *Walka o prawo*, s. 13, 17–20. To Puchta podsunął Jheringowi pomysł, by ten opracował monografię zatytułowaną *Duch prawa rzymskiego*. W specjalnej dedykacji Jhering dziękuje mu następująco: „Pamięci wielkiego mistrza Georga Friedricha Puchty”. Zob. R. von Jhering, *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*, t. I, Leipzig 1866, s. V. Na temat romanistycznej doktryny sformułowanej przez Puchtę, zgodnie z którą prawo rzymskie należało traktować jako spójny system, na który składa się logicznie zgodny ze sobą zbiór zasad oraz pojęć: H.-P. Haferkamp, *Methode und Rechtslehre bei Georg Friedrich Puchta (1798–1846)* [w:] J. Rückert, R. Seinecke (red.), *Methodik des Zivilrechts – von Savigny bis Teubner*, Baden-Baden 2016, s. 73–93.

²⁴ H.-P. Haferkamp, *Jhering, Kohler und das Erbe der „Pandektenlehrbücher”*, „Grom” 2018, t. 35, s. 8.

²⁵ H.-P. Haferkamp, *Die Historische Rechtsschule*, Frankfurt am Main 2018, s. 215 i n.

²⁶ R. von Jhering, *Zweck im Recht*, t. I, Wien 1877, s. 386: „Ustawy nie da się zastąpić przez głowę sędziego. Ta ostatnia częstokroć okazuje się zbyt słaba”.

²⁷ R. von Jhering, *Walka o prawo*, s. 17–18.

²⁸ Tym bardziej że Puchtę cenili i niektóre swoje teorie podpierał odwołaniami do jego myśli. Zob. J. Kohler, *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts*, Berlin 1906, s. 106, przyp. 2.

²⁹ O tym, że sędzia ma prawo i obowiązek rozstrzygać zgodnie z zasadami słuszności i sprawiedliwości, jeżeli prawo stanowione wchodzi w konflikt ze słusznym interesem jednostki, autor ten pisał wielokrotnie. Zob. np. J. Kohler, *Über die Interpretation von Gesetzen*, „Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart” 1886, t. 13, s. 59.

³⁰ J. Kohler, *Shakespeare vor dem Forum...*, s. 83.

³¹ *Ibidem*.

oparty na pobudkach dobrych; najpierw wydawajcie dobre wyroki, dobre powody później się pojawią. Tak na świecie było zawsze³².

3. Leon Piniński *ad vocem*

Spór pomiędzy niemieckimi badaczami wywołał spory rezonans w świecie nauki. Środowisko z uwagą śledziło losy tej kontrowersji i żywo reagowało na przedstawiane argumenty. Niektórzy uczeni próbowali korzystać z tego samego „patentu”, co Kohler, ale nie udało im się osiągnąć nawet zbliżonego efektu³³. Inni przedstawili swoje poglądy w recenzjach³⁴. Pogłos debaty dotarł również do Lwowa. W 1924 r. Leon Piniński ogłosił obszerną monografię zatytułowaną *Shakespeare. Wrażenia i szkice z twórczości poety*³⁵. Szczególne miejsce poświęcił w niej dwóm „sztukom prawniczym”, to znaczy *Kupcowi weneckiemu* oraz *Miarce za miarkę*³⁶.

Istota sporu pomiędzy niemieckimi uczonymi została przez Pinińskiego streszczona krótko:

Rudolf Jhering stanął w swej sławnej broszurze p.t. *Kampf um's Recht* w pewnej mierze w obronie Shylocka. Znajduje on, że skrypt Shylocka mógłby być wprawdzie unieważniony z tego punktu widzenia, iż układ podobny wykracza przeciw

³² Ibidem, s. 88.

³³ A. Pietscher, *Jurist und Dichter. Versuch einer Studie über Jhering's „Kampf um's Recht” und Shakespeare's „Kaufmann von Venedig”*, Dessau 1881; Th. Niemeyer, *Der Rechtspruch gegen Shylock im Kaufmann Von Venedig. Ein Beitrag zur Würdigung Shakespeares*, Berlin 1912.

³⁴ L. Gumplowicz, rec. J. Kohler, *Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz*, „Grünhuts Zeitschrift” 1885, s. 242–244; R. Schroeder, rec. J. Kohler, *Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz*, Würzburg 1883, „Die Zeitschrift für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung” 1885, t. 6, z. 1, s. 220 i n.

³⁵ Cytaty i odesłania w niniejszym opracowaniu pochodzą jedynie z tomu drugiego dzieła Pinińskiego (*Dramaty z dziejów Anglii. Komedje*). Do Shakespeare'a i jego dzieł Piniński czynił odniesienia nie tylko na kartach *Wrażeń i szkiców*, ale także w innych opracowaniach. W odczycie autora „Muzyka jako czynnik kultury”, wygłoszonym 7 marca 1913 r. we Lwowie na zaproszenie Towarzystwa Muzycznego, lwowski profesor poddał analizie trzy sztuki: *Wieczór trzech króli*, *Kupiec wenecki* oraz *Romeo i Julia* pod kątem występujących w nich motywów muzycznych. Zob. L. Piniński, *Muzyka jako czynnik kultury*, Lwów 1913, s. 13, 39–41.

³⁶ Zainteresowanie literackimi pasjami Leona Pinińskiego odżyło w rodzimym piśmiennictwie niedawno. Tego rodzaju badania są prowadzone zwłaszcza w Szczecinie. Zob. M. Jońca, *Szekspirolog. Przyczynek do biografii Leona Pinińskiego* [w:] J. Kamiń, J. Zajadło, K. Zeidler (red.), *Prawo i literatura. Parega*, Gdańsk 2019, s. 119–212; K. Jaworska-Biskup, *Refleksje literackie w wybranym piśmiennictwie polskich prawników. Przegląd badań Leona Pinińskiego, Stefana Breyera i Mieczysława Szerera z lat 1924–1976*, „Studia Prawnicze KUL” 2022, t. 91, z. 3, s. 34–39; K. Jaworska-Biskup, M. Jońca, *Shakespeare Leona Pinińskiego: próba odczytania na nowo*, „Rocznik Komparatystyczny” 2023, t. 14, s. 149–169; eidem, *Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Leon hr. Piniński i jego pasje”*, Szczecin, 5 maja 2023 r., „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2023, t. 75, z. 2, s. 307–308.

dobrym obyczajom; skoro atoli sąd ważność umowy raz uznał, to rozstrzygnięcie Porcji przedstawia się jako wykręt rabulistyczny, którym Shylock zostaje w oszukańczy sposób prawa swego pozbawiony. Wręcz inaczej pojmuje rzecz Józef Kohler w swych obszernych naukowych wywodach w pracy pt. *Shakespeare vor der Forum der Jurisprudenz*. Potępia on Shylocka nie tylko ze stanowiska etycznego, ale widzi też w rozstrzygnięciu Porcji objaw uzasadnionej ewolucji prawa, polegający na tym, że tu prawo formalne, wykraczające przeciw etyce, zostaje usunięte przez wyższe, bardziej zasadom moralności odpowiadające, nowe tworzące się prawo. Motywy wyroku mogą być „naciągnięte”, treść jego jest nie tylko sprawiedliwa, ale i prawnie ufundowana³⁷.

W przeciwieństwie do niemieckich profesorów Piniński nigdy nie stracił z oczu scenicznego charakteru Szekspirowskiego dzieła. W sprawie wyroku Porcji zostawił jednak ten wątek na boku:

Pominąwszy jednak efekt dramatyczny, robi motywowanie rozstrzygnięcia, dane przez Porcję, potężniejsze i bardziej natychmiastowe wrażenie psychiczne na laiku i z tego powodu ma pozory czegoś przekonywującego. W tamtych bowiem motywowaniach powoływać się trzeba na mniej uchwytnie pojęcie „ducha prawa”, podczas gdy to Porcja powołuje się na wyraźną „literę prawa”, na tekst ustawy, zakazujący żydowi przelać krew chrześcijanina. Wrażenie tedy jest tu nierównie żywsze, łatwiej przekonywujące laików, z zastosowaniem prawa mało obznajomionych³⁸.

Dla Porcji lwowski profesor okazał się surowszy od Kohlera:

Jest motywowanie Porcji w gruncie mylnem i sofistycznym. Jeżeli bowiem przyznaje się w zasadzie, że Shylock ma prawo wykroić funt mięsa, to musi się logicznie przyznać, że ma prawo i to spowodować, co z tem zajęciem niezbędnie jest złączeniem, a więc rozlew krwi Antonia. Myślność uzasadnienia rozstrzygnięcia Porcji wykazuje najlepiej względ następujący: musielibyśmy przyjąć, iż, gdyby wierzyciel nie był żydem, a dłużnik chrześcijaninem, lecz obaj tego samego wyznania, albo też wierzyciel chrześcijaninem, a dłużnik żydem, to wykrojenie funta mięsa byłoby prawnie zupełnie dopuszczalnym, co jest niezawodnie doprowadzeniem argumentacji Porcji *ad absurdum*³⁹.

Z adwersarzem Jheringa zgodził się jednak Piniński w kwestii zasadniczej:

Rozstrzygnięcie więc Porcji jest wyrokiem słusznym, motywowanym mylnie, jak to trafnie także i Kohler podnosi. Ale tego rodzaju uzasadnienie orzeczeń w treści swej słusznym i chwalebnych motywami mylnymi odgrywało nieraz w dziejach prawa

³⁷ L. Piniński, *Shakespeare...*, s. 361.

³⁸ Ibidem, s. 366.

³⁹ Ibidem.

doniosłą, a nawet nader zbawienną pod względem ewolucji prawa rolę, przyczyniało się często do rozwoju prawa w kierunku uzgodnienia go z postulatami subtelniej pojętej etyki⁴⁰.

Opinia ta wzmocniona została dwie strony dalej:

Czy przyjmujemy (jak mniema Kohler), że mamy tu do czynienia z nieukończoną jeszcze ewolucją prawa pozytywnego w kierunku wyższego umoralnienia go, czy (jak ja sądzę) z zasadą prawną obowiązującą już, iż takie nieetyczne układy są nieważne, to musimy przyznać, że *in merito* wyrok Porcji jest prawnie uzasadniony, mimo mylnego umotywowania go⁴¹.

4. Wizja Pinińskiego – próba oceny

Ocena wyroku Porcji zaprezentowana przez Leona Pinińskiego budzi emocje⁴². Lwowski erudyta wielokrotnie przyznał rację Kohlerowi wprost bądź pośrednio⁴³. Podzielił jego wizję nie tylko ze względu na kształt prawa oraz sposoby jego stosowania, ale także ze względu na metodologię korzystania z antycznych źródeł. Obaj podążyli śladem wytyczonym przez Georga Friedricha Puchte, który uczulał w swoich wykładach:

Tam, gdzie prawnicy i ustawodawcy traktowali prawo w sposób nieprawidłowy, ich błędy prawie zawsze opierały się na fundamentalnie błędnym przekonaniu o pochodzeniu prawa. Pierwszym zadaniem sędziego jest upewnienie się co do ist-

⁴⁰ Ibidem, s. 367.

⁴¹ Ibidem, s. 368.

⁴² Z pewnością nie była ona motywowana antysemitycznymi sympatiami autora *Wrażeń i szkiców*. W rozprawie tej można wprawdzie odnaleźć wypowiedzi, które według współczesnych standardów są niedopuszczalne. Nie wolno jednak zapominać, że Piniński pisał przed doświadczeniem przez ludzkość horroru Zagłady. Jego twórczość przypada na czasy, w których *Kupca weneckiego* interpretowano jako komedię. Wykładnię tę na zawsze odmieniły wydarzenia, które rozegrały się podczas II wojny światowej. Por. A. Dąbrowska, *William Szekspir w postpamięciowym dyskursie o zagładzie*, „Politeja” 2015, t. 35, z. 2, s. 213–225. O próbach odczytania na nowo *Kupca weneckiego*: B. Greiner, *Is that the Law? Die Metaphorisierung des Rechts als Problem der Interpretation des Kaufmann von Venedig* [w:] Z.Żackermann, S. Schülting (red.), *Shylock nach dem Holocaust*, Göttingen 2011, s. 189–200.

⁴³ Co ciekawe, sympatie i antypatie obaj panowie dzielili również w odniesieniu do innych zagadnień. Piniński nie darzył sympatią młodego kolegi z wydziału, Ignacego Koschembahr-Lyskowskiego. Kiedy ukazał się napisany przez tego ostatniego drugi tom studiów poświęcony rzymskiej *condictio* (I. Koschembahr-Lyskowski, *Die Condictio als Bereicherungsklage in klassischen römischen Recht*, Weimar 1907), nie zabrał głosu. Zrobił to za niego Kohler, który zarówno dzieło, jak możliwości intelektualne jego autora ocenił surowo. Zob. J. Kohler, rec. *Koschembahr-Lyskowski, Dr. J., Die condictio als Bereicherungsklage, Weimar 1906*, „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft” 1909, t. 22, s. 151–152.

nienia zasady prawnej, którą ma zastosować. Obejmuje to wiedzę o jej pochodzeniu, o źródłach, z których da się ją wprowadzić oraz o warunkach, które pozwalają na jej zastosowanie⁴⁴.

Czyż nie to właśnie uczyniła Szekspirowska Porcja?

Rudolfowi von Jheringowi Leon Piniński wiele zawdzięczał i okazywał mu uznanie za naukowe osiągnięcia. W drugiej części monografii poświęconej nabyciu posiadania już we wstępie wypowiedział się o nim z wielkim uznaniem⁴⁵. Jhering nie pozostał mu dłużny. We własnym studium traktującym o woli posiadania (niem. *Besitzwille*) pochwalił Pinińskiego za „niezależny sposób myślenia”⁴⁶. Na polu dogmatyki prawa cywilnego sporo ich łączyło⁴⁷. Lwowski uczonec nie poczuł się jednak zobligowany do wzięcia jego strony w sporze o *Kupca weneckiego*. W nekrologu wielkiego jurysty przypomniał zarozumiałość Jheringa, która „niezaprzeczalnie była jednym z jego rysów charakterystycznych”⁴⁸, jego pogoń za oryginalnością⁴⁹ oraz naukowy ekscentryzm⁵⁰. Konsekwencją tych wszystkich wad mogła być dla Pinińskiego, konserwatysty i miłośnika teatru, świętokradcza próba niezасłużonej rehabilitacji Szekspirowskiego bohatera.

W swojej rozprawie poświęconej twórczości Shakespeare’a Piniński wystąpił w obronie wielu wartości, ale nie wydaje się, że tym razem wizja prawa stała na

⁴⁴ G.F. Puchta, *Vorlesungen über das heutige römische Recht*, Leipzig 1846, s. 21.

⁴⁵ Wielokrotnie cytuje go też w dalszych rozważaniach. Zob. L. Piniński, *Der Thatbestand des Sachbesitzerwerbs nach gemeinem Recht*, t. II, Leipzig 1888, s. VII.

⁴⁶ R. von Jhering, *Der Besitzwille. Zugleich eine Kritik der herrschenden juristischen Methode*, Jena 1889, s. XIV–XV.

⁴⁷ D. Skrzywanek-Jaworska, *Polemika Leona Pinińskiego na temat corpus possessionis z wybranymi przedstawicielami XIX-wiecznej nauki prawa*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2021, t. 118, s. 111–113.

⁴⁸ L. Piniński, *Dwaj wielcy prawnicy Niemiec. Ihering i Windscheid*, „Przegląd Polski” 1892, t. 27, s. 529; G. Nancka, *O znaczeniu poglądów Rudolfa Iheringa dla nauki prawa rzymskiego: uwagi poczynione na podstawie wspomnień pośmiertnych polskich romanistów z końca XIX wieku* [w:] A. Lityński et al. (red.), *Verus amicus rara avis est. Studia poświęcone pamięci Wojciecha Organiściaka*, Katowice 2020, s. 605–609.

⁴⁹ L. Piniński, *Dwaj wielcy prawnicy Niemiec...*, s. 529.

⁵⁰ Ibidem. Sylwetka niemieckiego uczonego do dziś wymyka się prostym schematom. Por. E. Bucher, *Gegen Jherings „Kampf um’s Recht”. Was die Privatrechtler aus unsinniger These lernen können* [w:] P. Tercier et al. (red.), *Gauchs Welt? Festschrift für Peter Gauch zum 65. Geburtstag*, Zürich 2004, s. 47: „Rudolph von Jhering (1818–1892) prezentuje osobowość trudną do uchwycenia, ponieważ z natury jest ona wewnętrznie sprzeczna. Zaczął jako uczeń Puchty na swego rodzaju pojęciowo-prawnej pustyni, a skończył jako krytyk odrzucający poprzednie metody i żeglujący do nowych brzegów. Jego pisma odzwierciedlają długotrwały konflikt między dwiema przeciwstawnymi duszami żyjącymi w jego piersi. Dlatego pisał anonimowo (*Vertrauliche Briefe eines Unbekannten...*) lub wymijająco i w komediowym stylu, aby móc przedstawić punkty widzenia, które nie były jeszcze w pełni jego własnymi (*Scherz und Ernst in der Jurisprudenz*). I z pewnością nie jest przypadkiem, że jego wielkie dzieła pozostały niedokończone (takie jak *Geist des römischen Rechts...* oraz *Der Zweck im Recht*)”.

szczyście drogich mu imponderabiliów. Owszem, lwowski profesor nie zgodził się z pozytywistyczną wizją stosowania prawa, za którą opowiadał się cytujący dramaturpistę Jhering⁵¹. „Ekscelencja”⁵² nie zabrał w tej debacie głosu jako przedstawiciel tej czy innej szkoły filozoficzno-prawnej⁵³. Sam za filozofa prawa się nie uważał, Jheringa cenił, a w 1924 r. raczej nie w głowie mu było wikłanie się w sofistyczne dociekania⁵⁴. Przyczyna wygłoszenia subtelnej krytyki była prawdopodobnie inna. Otóż Jhering w sposób wysoce instrumentalny potraktował Shakespeare’a, którego Piniński wielbił i którego twórczość pomogła mu przetrwać trudne chwile po śmierci żony. Tego wielki humanista płazem puścić nie mógł. W przeciwieństwie do Kohlera jednak, który jeszcze w 1913 r. „nie był w stanie wymawiać nazwiska Jheringa bez wścieklej nienawiści”⁵⁵, zachował w formułowanych sądach arystokratyczną powściągliwość.

Podsumowanie

Przez wieki „klasyczne” źródła greckie i rzymskie, Pismo Święte, dzieła autorów chrześcijańskich oraz filozofów prawa natury służyły jako skarbnica, w której poszukiwano argumentów ułatwiających budowanie nowych teorii prawnych oraz pomagających w prowadzeniu polemik. Uchwalenie w XIX wieku wielkich

⁵¹ Por. jednak H.-P. Haferkamp, *Jhering, Kohler...*, s. 5: „Stanowisko Jheringa było wielokrotnie klasyfikowane jako »pozytywizm« i w ten sposób oznaczano jako stanowisko epistemologiczne coś, co początkowo stanowiło bardzo przemyślaną koncepcję polityczną”.

⁵² Na temat słabości Pinińskiego do dawnej austro-węgierskiej tytulatury: A. Komornicka, M. Jońca, *Stryj Leon i inni* [w:] M. Jońca (red.), *Personae res actiones. Rozmowy o prawie rzymskim i historii prawa*, Lublin 2021, s. 159–160.

⁵³ Co należy odnotować z ubolewaniem. Charakter dzieła poświęconego twórczości Shakespeare’a oraz fakt, że ogłoszono je w języku polskim, nie pozwoliły przedostać się do filozoficzno-prawnego dyskursu wielu cennym uwagom lwowskiego profesora. Wszak na bazie dyskusji Jheringa i Kohlera przez dziesięciolecia odnoszono się do obrony bądź krytyki najważniejszych filozoficzno-prawnych prądów epoki (jak np. ruch wolnego prawa). Silnie rezonuje ona również obecnie. Por. L. Gumplowicz, rec. *Kohler...*, s. 244: „Prawno-filozoficzny potencjał w bogatej skarbnicy twórczości Szekspira jest całkiem przyzwoity. Po pierwsze, »Kupiec wenecki« jest wykorzystywany do analizy prawa zobowiązań w jego uniwersalno-historycznym rozwoju a przy tej okazji do badań nad związkami prawa i moralności”.

⁵⁴ Na temat losów Leona Pinińskiego po 1918 r.: W. Łazuga, *Uwikłani w przeszłość. „Proskrybowani” i „dyletanci”*, Poznań 2023, s. 246–268.

⁵⁵ A. Kocourek, rec. *Moderne Rechtsprobleme. (Zweite, durchgearbeitete Auflage). By Josef Kohler. (Leipzig and Berlin: B.G. Teubner, 1913, PP. vi, 98)*, „The American Political Science Review” 1914, t. 8, nr 2, s. 312–315. W drugim wydaniu swojej monografii, ogłoszonej krótko przed śmiercią, Kohler pieklił się, że Jhering, którego nie było na świecie od roku 1892, „kompletnie nie ma pojęcia o technice budowania dramatu”. Zob. J. Kohler, *Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz*, II wyd., Berlin 1919, s. 6.

kodyfikacji prawa cywilnego odebrało tym pismom ich dotychczasową rangę. Dominującą pozycję zyskały ustawy i komentarze do nich. „Szekspirowski” wątek umieszczony w *Walce o prawo* Rudolfa Jheringa, który sprowokował do zabrania głosu Josefa Kohlera, a następnie m.in. Leona Pinińskiego, pokazuje jednak, że okazjonalnie korzystano również z dawnej manieri narracyjnej. To tylko jeden z wielu argumentów przemawiających za tym, że w drugiej połowie XIX wieku badania prowadzone w nurcie *Law and Literature* miały na kontynencie europejskim bardzo długą tradycję.

Fragmety *Kupca weneckiego* zostały przez Jheringa nobilitowane do rangi źródła o charakterze jurydycznym, a to przez fakt, że włączył je do rozważań na temat tworzenia i stosowania prawa. Co ciekawe, Kohler nie potępił go akurat za to. Przypuścił nań gwałtowny atak za niewłaściwe zrozumienie sztuki. Najwyraźniej głęboko wierzył w to, że utwór sceniczny jest w stanie kształtować wrażliwość prawną społeczeństwa, a rolą teoretyka prawa jest taka jego interpretacja, która odpowiadała narodowemu charakterowi odbiorcy oraz duchowi czasów. To znamienne, że kiedy po latach w tej samej sprawie głos zabrał Piniński, również dla niego było oczywiste, że obcuje ze „sztuką prawniczą”. Nie ustawa przeto, nie projekt ustawy, nie traktat filozoficzno-prawny czy jakieś inne historyczne źródło poznania prawa, ale fikcyjny utwór literacki posłużył trzem wielkim prawnikom jako tworzywo, za pomocą którego zaprezentowali własny punkt widzenia na to, w jaki sposób należy rozumieć i stosować prawo.

BIBLIOGRAFIA

- Brown I., *Law and Lawyers in Literature*, Boston 1882.
- Bucher E., *Gegen Jherings „Kampf um’s Recht”. Was die Privatrechtler aus unsinniger These lernen können* [w:] P. Tercier et al. (red.), *Gauchs Welt? Festschrift für Peter Gauch zum 65. Geburtstag*, Zürich 2004.
- Czech-Jezińska B., *Profesor Leon Piniński – wybitny lwowski uczonego przelomu XIX i XX wieku* [w:] T. Guz, W. Bednaruk, M.R. Pałubska (red.), *Ius et Historia. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Markiewiczowi*, Lublin 2011.
- Dąbrowska A., *William Szekspir w postpamięciowym dyskursie o zagładzie*, „Politeja” 2015, t. 35, z. 2, s. 213–225.
- Greiner B., *Is that the Law? Die Metaphorisierung des Rechts als Problem der Interpretation des Kaufmann von Venedig* [w:] Z. Ackermann, S. Schülting (red.), *Shylock nach dem Holocaust*, Göttingen 2011.
- Gross N., *Josef Kohler. Lebenspfade eines badischen Universaljuristen*, Karlsruhe 2009.
- Gumplowicz L., *rec. J. Kohler. Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz*, „Grünhuts Zeitschrift” 1885, s. 242–244.
- Haferkamp H.-P., *Die Historische Rechtsschule*, Frankfurt am Main 2018.

- Haferkamp H.-P., *Jhering, Kohler und das Erbe der „Pandektenlehrbücher“*, „Grom” 2018, t. 35, s. 1–12.
- Haferkamp H.-P., *Methode und Rechtslehre bei Georg Friedrich Puchta (1798–1846)* [w:] J. Rückert, R. Seinecke (red.), *Methodik des Zivilrechts – von Savigny bis Teubner*, Baden-Baden 2016.
- Hirschfeld J., *Portia’s Judgment and German Jurisprudence*, „Law Quarterly Review” 1914, t. 118, s. 167–174.
- Jaworska-Biskup K., Jońca M., *Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Leon hr. Piniński i jego pasje”, Szczecin, 5 maja 2023 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2023, t. 75, z. 2. s. 307–308.
- Jaworska-Biskup K., Jońca M., *Shakespeare Leona Pinińskiego: próba odczytania na nowo*, „Rocznik Komparatystyczny” 2023, t. 14, s. 149–169.
- Jaworska-Biskup K., *Refleksje literackie w wybranym piśmiennictwie polskich prawników. Przegląd badań Leona Pinińskiego, Stefana Brejera i Mieczysława Szerera z lat 1924–1976*, „Studia Prawnicze KUL” 2022, t. 91, z. 3, s. 29–59.
- Jhering R. von, *Der Besitzwille. Zugleich eine Kritik der herrschenden juristischen Methode*, Jena 1889.
- Jhering R. von, *Der Kampf um’s Recht*, Wien 1872.
- Jhering R. von, *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*, t. I, Leipzig 1866.
- Jhering R. von, *Walka o prawo*, Petersburg 1894.
- Jhering R. von, *Zweck im Recht*, t. I, Wien 1877.
- Jońca M., *Szekspirolog. Przyczynek do biografii Leona Pinińskiego* [w:] J. Kamień, J. Zajadło, K. Zeidler (red.), *Prawo i literatura. Parega*, Gdańsk 2019.
- Jońca M., Jaworska-Biskup K., *Nieudana desakralizacja makabreski. Leon Piniński o „cielesnym zastawie” w „Kupcu weneckim” Williama Shakespeare’a*, „Annales UMCS, Sectio G” 2024, t. 71, z. 3, s. 87–107.
- Jońca M., *Leon Piniński – historyk sztuki stworzony przez podróże* [w:] Z. Krawczyk, E. Lewandowska-Tarasiuk, J.W. Sienkiewicz (red.), *Aksjologia podróży*, Warszawa 2012.
- Kamień J., *Prawo i literatura jako kierunek filozoficznoprawny*, Gdańsk – Warszawa 2024.
- Kocourek A., rec. *Moderne Rechtsprobleme. (Zweite, durchgearbeitete Auflage). By Josef Kohler. (Leipzig and Berlin: B.G. Teubner, 1913, PP. vi, 98)*, „The American Political Science Review” 1914, t. 8, nr 2, s. 312–315.
- Kohler J., *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts*, Berlin 1906.
- Kohler J., rec. *Koschembahr-Lyskowski, Dr. J., Die condictio als Bereicherungsklage, Weimar 1906*, „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft” 1909, t. 22, s. 151–152.
- Kohler J., *Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz*, Würzburg 1883.
- Kohler J., *Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz*, II wyd., Berlin 1919.
- Kohler J., *Über die Interpretation von Gesetzen*, „Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart” 1886, t. 13, s. 1–61.
- Komornicka A., Jońca M., *Stryj Leon i inni* [w:] M. Jońca (red.), *Personae res actiones. Rozmowy o prawie rzymskim i historii prawa*, Lublin 2021.
- Korporowicz Ł., *Doktorzy prawa w dwóch angielskich komediach epoki renesansu*, „Studia Prawnicze KUL” 2014, t. 57, z. 1, s. 173–187.

- Koschembahr-Lyskowski I., *Die Condictio als Bereicherungsklage in klassischen römischen Recht*, Weimar 1907.
- Kraszewski I., *Morituri*, tłum. Ph. Löbenftein, Leipzig 1878.
- Łazuga W., *Uwikłani w przeszłość. „Proskrybowani” i „dyletanci”*, Poznań 2023.
- Nancka G., *O znaczeniu poglądów Rudolfa Iheringa dla nauki prawa rzymskiego: uwagi poczynione na podstawie wspomnień pośmiertnych polskich romanistów z końca XIX wieku* [w:] A. Lityński et al. (red.), *Verus amicus rara avis est. Studia poświęcone pamięci Wojciecha Organiściaka*, Katowice 2020.
- Niemeyer Th., *Der Rechtsspruch gegen Shylock im Kaufmann Von Venedig. Ein Beitrag zur Würdigung Shakespeares*, Berlin 1912.
- Niemeyer Th., *The Judgement against Shylock in the Merchant of Venice*, „Michigan Law Review” 1915, t. 14, z. 1, s. 20–36.
- Pietscher A., *Jurist und Dichter. Versuch einer Studie über Jhering’s „Kampf um’s Recht” und Shakespeare’s „Kaufmann von Venedig”*, Dessau 1881.
- Piniński L., *Der Thatbestand des Sachbesitzererbs nach gemeinem Recht*, t. II, Leipzig 1888.
- Piniński L., *Dwaj wielcy prawnicy Niemiec. Ihering i Windscheid*, „Przegląd Polski” 1892, t. 27, s. 516–538.
- Piniński L., *Muzyka jako czynnik kultury*, Lwów 1913.
- Piniński L., *Shakespeare. Wrażenia i szkice z twórczości poety*, t. I–II, Lwów 1924.
- Puchta G.F., *Vorlesungen über das heutige römische Recht*, Leipzig 1846.
- Schroeder R., rec. J. Kohler, *Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz*, Würzburg 1883, „Die Zeitschrift für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung” 1885, t. 6, z. 1, s. 220–221.
- Schütz A., *Structural Terror: A Shakespearean Investigation* [w:] P. Goodrich, L. Barshack, A. Schütz (red.), *Law, Text, Terror*, Abingdon 2006.
- Shakespeare W., *The Merchant of Venice*, red. C. Watts, Stansted 2000.
- Skrzywanek-Jaworska D., *Polemika Leona Pinińskiego na temat corpus possessionis z wybranymi przedstawicielami XIX-wiecznej nauki prawa*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2021, t. 118, s. 95–118.
- Spendel G., *Josef Kohler. Bild eines Universaljuristen*, Heidelberg 1983.
- Werstermark K., „Muszę się trzymać prawa...” *Kultura prawna w twórczości Juliusza Słowackiego*, Warszawa 2023.
- White J.B., *The Legal Imagination*, Chicago 1973.
- Wiaderna-Kuśnierz R., *Leon hr. Piniński (1857–1938) – prawnik, polityk, historyk sztuki, znawca literatury i kompozytor. Zarys biografii* [w:] S. Dorocki, P. Brzegowy (red.), *Przedwojenny Lwów i jego uczeni. Sylwetki – działalność naukowa – osiągnięcia*, Kraków 2016.
- Wiaderna-Kuśnierz R., *Leon Piniński – profesor prawa rzymskiego na Uniwersytecie Lwowskim* [w:] J. Pisulińska, P. Sierżęga, L. Zaskilniak (red.), *Historia, mentalność, tożsamość*, Rzeszów 2008.

A LITERARY WORK AS AN INSTRUMENT OF LEGAL INTERPRETATION.
RUDOLF VON JHERING, JOSEF KOHLER, AND LEON PINIŃSKI
ON PORTIA'S "SENTENCE" IN WILLIAM SHAKESPEARE'S *THE MERCHANT OF VENICE*

Abstract

William Shakespeare's *The Merchant of Venice* tells the story of an unfulfilled contract. One of the main characters of the drama, a Jewish usurer called Shylock, lends a Venetian citizen, Antonio, the sum of three thousand ducats. The contracting parties agree that if the debt is not repaid in full within three months, Shylock will have the right to carve out a pound of flesh from Antonio's body. As the money is not returned, the Doge of Venice calls a court hearing. Antonio avoids death at the hands of Shylock thanks to Portia disguised as Balthazar, a Doctor of Laws. As a result, Shylock is not only deprived of his property but also humiliated and forced to be baptised in the name of the law. The play served as a contribution to the legal deliberations and discussions of Rudolf von Jhering, Josef Kohler and Leon Piniński.

Keywords: Rudolf von Jhering, Josef Kohler, Leon Piniński, *The Merchant of Venice*, legal history, Roman law